
Novi priručnik za pomoćne povijesne znanosti

VICKO KAPITANOVIĆ, *Povijesna vrela i pomoćne znanosti*,
Filozofski fakultet, Split, 2012., 464 str.

Filozofski fakultet u Splitu objavio je 2012. godine knjigu *Povijesna vrela i pomoćne znanosti* dr. sc. Vicka Kapitanovića. Knjiga je tiskana na 464 stranice i prva je koja obrađuje najveći broj pomoćnih povijesnih znanosti. Nakon Predgovora i Uvoda slijedi 17 poglavlja te Zaključak i vrlo opširni Prilozi. Na kraju knjige nalazi se Bibliografija i Kazala ilustracija, osobnih imena, zemljopisnih naziva, pojmova i stvari.

U Predgovoru i Uvodu autor ističe kako je knjiga zamišljena kao pripomoć za razumijevanje povijesnih vrela. Zbog toga je ponajprije namijenjena studentima kojima može poslužiti kao odlično pomagalo za profesionalni povjesničarski rad.

U prvome poglavlju, „Od pripovjedačke do znanstvene povijesti“, raspravlja se o postanku i značenju riječi povijest. Ujedno je istaknuto kako danas uglavnom govorimo o četirima vrstama povijesne znanosti i historiografije. Prva je narativna ili pripovjedačka povijest, zatim pragmatična ili poučna, erudicijska ili genetička historiografija, a u novije vrijeme govori se o strukturalnoj ili integralnoj historiografiji čiji je zadatak proučavanje cjelokupnih društvenih zbivanja, a ne samo političkih događaja.

Drugo poglavlje, „Znanstveni pristup povijesnim vrelima“, daje kratak prikaz i odgovor na pitanje što sve podrazumijevamo pod povijesnim vrelom. Vrela se uglavnom dijele na ostatke i svjedočanstva ili izvještaje. Obradba povijesnih vrela obavlja se na trostruk način: kritičko istraživanje i prikupljanje vrela (heuristika), razglabanje vrela i utvrđivanje činjenica (kritika) i rekonstrukcija zbivanja (sinteza).

Naslov trećega poglavlja glasi „Razvoj pomoćnih povijesnih znanosti“. Taj razvoj započeo je u XVII. stoljeću kada je počelo proučavanje arheologije, diplomatike i paleografije. Tijekom XVIII. stoljeća rabi se pojam *povijesne znanosti*, a ubrzo nakon toga i naziv *povjesničarska pomagala*. U XX. stoljeću neuspješno se pokušao uvesti pojam *povijesne*

temeljne znanosti. Međutim u Italiji se u novije vrijeme sve više rabi naziv *dokumentarne znanosti.*

Četvrto poglavlje nosi naslov „Historijska geografija i kartografija“. Historijska geografija bavi se prostorom i njegovim promjenama prozročnim ljudskim djelovanjem kroz prošlost. Zbog toga ona pomaže pri shvaćanju određenih povijesnih događaja. Uostalom, da bi povjesničar mogao opisati neki povijesni događaj, mora ga smjestiti u određeni prostor. Želimo li vidjeti koliko okoliš može utjecati na povijest, dovoljno je imati na umu otkrića pomorskih zemalja ili velike prirodne katastrofe. Historijska geografija može ponuditi odgovore na pitanja kako zemljopisni položaj može utjecati na razvoj neke političke jedinice ili zašto je prirodni položaj bio presudan za nastanak određenoga naselja. Kako je klima utjecala na život ljudi ili ratne događaje? Kako se putovalo u antici ili srednjem vijeku? Pitanje granica ističe se kao poseban problem kojim se bavi historijska geografija.

Naslov petoga poglavlja jest „Genealogija ili rodoslovlje“. Ona se kao pomoćna povijesna znanost bavi biološkim, krvnim i zakonskim srodstvom pojedinaca. Proučava razvoj njihovih obitelji, roda i plemena te pokušava rekonstruirati rodbinske veze. Genealogija za povjesničara ima neizmjereno značenje jer mu omogućuje da određenu osobu postavi u točno određeno obiteljsko okruženje, prostor i vrijeme. Rodoslovlja su tijekom prošlosti imala veliku važnost, što su možda najbolje pokazali ratovi za nasljednu baštinu u vrijeme apsolutizma. Rodoslovlja su se prikazivala grafički ili likovno, ali postoje i noviji grafički prikazi.

Naslov šestoga poglavlja glasi „Kronologija“. Ona se bavi računanjem vremena, odnosno matematičkim ili astronomskim mjerenjem vremena ili tehnikom nekadašnjega datiranja vremena. Ona je za povjesničara iznimno važna jer mu omogućuje neki događaj točno smjestiti u određeno vrijeme. To je vrlo važno jer su ljudi u različitim razdobljima i u različitim krajevima vrijeme računali na različite načine. Za mjerenje vremena rabili su se različiti sustavi koje zovemo kalendarima. Različiti su bili i načini brojanja godina koje zovemo erom. U uporabi su bili i različiti stilovi, odnosno računanje početka i trajanja godine. Sličan

problem postojao je s označavanjem dana u godini, mjesecu i tjednu, a sati tijekom jednoga dana nisu svugdje jednako trajali.

„Paleografija“ je naslov sedmoga poglavlja. Ona proučava stara pisma na mekanim ili manje trajnim podlogama. Opravdano se može smatrati najvažnijom pomoćnom povijesnom znanosti, a možda je i to razlog zašto joj je autor dao najveći broj stranica. Za povjesničara paleografija ima posebno značenje jer svaki rad na povijesnim vrelima zahtijeva poznavanje paleografije. Pismo se u prošlosti mijenjalo i razvijalo, a znanstveno proučavanje starih pisama započelo je u XVII. stoljeću usporedo s razvojem diplomatike. Autor je donio kratak kronološki pregled razvoja latinskoga pisma od rimskoga razdoblja do novoga vijeka. Posebno su naglašena hrvatska pisma, odnosno razvoj glagoljice i bosanice ili hrvatske ćirilice. Poglavlje o paleografiji završava iluminacijom rukopisa.

Osmo poglavlje nosi naslov „Kriptografija (tajnopis)“ i donekle se nastavlja na poglavlje o paleografiji. Predmet njezina proučavanja jesu načini na koje se određene poruke ili dokumente šifriralo, a ujedno otkriva i načine dešifriranja. Važno je spomenuti da se kriptografija rijetko spominje među pomoćnim povijesnim znanostima, ali kako povjesničar nailazi i na šifrirane dokumente, možda bi to mogao biti razlog da se ubroji u povijesne znanosti. Šifriranje određenih poruka bilo je poznato već u antici. S vremenom se šifriranje usavršilo, a od XIV. stoljeća kriptografija naglo napreduje. Posebno je došla do izražaja tijekom XIX. i XX. stoljeća kada su napravljeni strojevi za šifriranje.

Deveto poglavlje nosi naslov „Diplomatika“. Uz paleografiju diplomatika je najvažnija pomoćna povijesna znanost. Bavi se proučavanjem diploma ili isprava, odnosno listina sastavljenih prema određenim pravilima. Kao znanost diplomatika se počela razvijati u XVII. stoljeću. Isprave se dijele na javne i privatne. Javne su one koje je izdao neki ured javnih vlasti u svečanome obliku i prema određenim pravilima. Privatne isprave nastale su izvan ureda javnih vlasti i uglavnom nemaju svečan oblik. Isprave su se sastavljale prema određenim uzorcima ili formularima, a sadrže unutarnja i vanjska obilježja. Autor je u unutarnja obilježja ubrojio tekst, jezik, stil, a u vanjska podlogu na kojoj se pisalo, pismo, crnilo, različite znakove, pečat i dr. Svaka isprava sadrži tri glavna dijela.

Prvi dio jest protokol ili početni dio isprave koji sadrži invokaciju, intitulaciju, inskripciju i salutaciju. Drugi je dio tekst ili sadržaj koji čine arenga, promulgacija, naracija, dispozicija, različite klauzule te sankcija i koroboracija. Treći je dio eshatokol ili završni dio, a sadrži potpise, dataciju i aprekciju ili želju za dobar završetak.

Naslov desetoga poglavlja glasi „Sfragistika, sigilografija ili pečatoslovlje“. Predmet proučavanja sigilografije vezan je za pečate i njihovu uporabu. Autor upozorava kako znanstvenici često pod pojmom sfragistika podrazumijevaju pečatnu građu, a pod pojmom sigilografija znanost o toj građi. Ipak, nazivi se sve više rabe kao sinonimi. Za povjesničara je bitna radi uočavanja krivotvorina. Pečati se u povijest javljaju vrlo rano, ali njihovo proučavanje počinje istom u razvijenoj srednjem vijeku. Pod pojmom pečatnjak podrazumijeva se sredstvo kojim se stavljao pečat, a mogli su biti izrađeni od različitih tvari. Pečati se razlikuju prema sastavu i obliku, a najviše se rabio voštani pečat. Tako je pečat mogao biti utisnuti ili viseći te jednostrani ili dvostrani. Mogli su biti izrađeni od olova, zlata ili srebra pa su se zbog toga zvali bulama. Pečati su mogli biti mali, veliki, obostrani i zajednički.

Jedanaesto poglavlje nosi naslov „Kodikologija“. Ona proučava kodekse, odnosno bavi se njihovim nastankom i izradbom, tj. obrađuje sva fizička obilježja koja se mogu zapaziti na nekome kodeksu ili skupini kodeksa. Cilj je kodikologije opisati rukopisne knjige znanstvenom metodom i pružiti znanstvenim radnicima pomagala za rad. Pod kodeksom se podrazumijeva rukopis koji je nastao u razdoblju od antike do kraja srednjega vijeka. Proučavanje kodeksa javlja se istom u novije doba.

U dvanaestome poglavlju, „Povijesna metrologija“, obrađen je kratak prikaz mjera kroz povijest i daje odgovor na pitanje što je čovjek sve mjerio i kako. Tako su primjerice za mjerenje dužine čovjeku poslužili dijelovi tijela: prst, palac, dlan, pedalj, stopa, korak, lakat, hvat ili sežanj. Za mjerenje obujma čovjek je rabio čašu, bokal (vrč), sić, amforu, vreću, tovar i sl. Važno je istaknuti da mjere nisu svugdje imale jednaku vrijednost. U rimsko doba postojao je dobro razrađen sustav mjera pa su antički nazivi zadržani sve do XIX. stoljeća. Od Francuske revolucije uvodi se decimalni sustav mjera, a 1960. godine prihvaćen je međunarodni

sustav mjera. Autor je ovomu poglavlju u Prilozima dodao brojne primjere preračunavanja starih mjera u nove.

Trinaesto poglavlje nosi naslov „Egdotika i filološki pristup povijesnim vrelima“. Zadatak egdotike jest na znanstven način predočiti tiskom izvorni tekst kako bi bio jasan i razumljiv. Egdotika je vezana za tekstualnu kritiku, a neki je s njom poistovjećuju. Tekstualna kritika zapravo je grana filologije, a ona se isprepleće s povijesnim studijem. Zajedničko im je proučavanje dokumenata na papiru i pergameni, objavljivanje diplomatskih vrela, povijest teksta, tekstualna kritika i kritičko objavljivanje tekstova (egdotika). Budući da su neke riječi tijekom prošlosti mijenjale značenje, povjesničaru je nužno točno poznavati značenje pribilježene riječi u nekome povijesnom vrelu. Uz promjenu značenja riječi povjesničar se na području filologije najčešće susreće s problemima iz onomastike, odnosno uz imena ljudi (antroponimi) i mjesta (toponimi). Diplomatski tekstovi objavljuju se u cijelosti, djelomično ili sažeto. U novije vrijeme rabe se tri vrste izdanja cjelovitih tekstova: mehaničko, diplomatsko i diplomatsko-interpretativno ili kritičko izdanje.

Naslov četrnaestoga poglavlja glasi „Arhivistika“. To je znanost koja proučava arhiv i arhivsko gradivo, njihovu narav, strukturu, povijest, očuvanje, održavanje, uređivanje i porabu te izgradnju i održavanje prostora i opreme u kojima se nalazi arhivsko gradivo. Za povjesničara arhivistika je pomoćna znanost jer mu pomaže pri pronalaženju arhivskih izvora i njihovu boljem shvaćanju. Arhivi su nastali kao privatna i društvena potreba za čuvanjem izvornih spisa i zbog toga su postojali od davnine, gotovo od pronalaska pisma. Arhivsko gradivo uglavnom čine spisi koji su sastavljeni zbog dokazne ili zakonske vrijednosti. Tako dokumenti nisu pisani radi povijesti nego zbog različitih poslovnih aktivnosti, tj. da bi u određenome trenutku mogli poslužiti kao dokaz preuzetih obveza, a povijesnu vrijednost dobili su istom kasnije. Arhivsko gradivo pohranjeno je na različite načine i u različitome obliku.

Petnaesto poglavlje nosi naslov „Numizmatika“. U širem značenju to je znanost koja proučava novac kao povijesne ostatke, a u najužem značenju pojam se rabi za znanost koja se bavi metalnim novcem i medaljama posebice staroga i srednjega vijeka. Metalni novac uglavnom

se kovao, a rijetko lijevao. Na metalnome novcu na objema stranama nalazili su se likovi, natpis i dodatni znakovi. Razlikuju se četiri skupine tipova metalnoga novca. Najčešće se prikazuje vlast koja izdaje novac, tj. lik vladara, zatim religiozni prikazi, prikazi spomena na neki događaj ili samo ispisana novčana vrijednost. Vrlo je važno znati pravilno opisati metalni novac. Povjesničar se numizmatikom uglavnom služi ako nema drugih vrela.

Naslov šesnaestoga poglavlja jest „Heraldika ili grboslovlje“. To je znanost koja proučava grbove. Grbovi su prema određenim pravilima izrađene značke ili znakovi prepoznavanja neke osobe, obitelji ili udruge. Počeli su ih rabiti u prvoj polovini XII. stoljeća ratnici u vrijeme križarskih ratova. Glavni sastavni dijelovi grba jesu štit i kaciga. Od renesanse štit se sve manje rabio, a grb je postao znak prepoznavanja vlasti i vlasništva, kao pravni dokaz ili ukras. U to vrijeme grb je dobio još nekoliko dijelova: plašt, nakit, uvojnica ili točenica, znakovi čina i dostojanstva, a na pojedinim grbovima bili su čuvari grba, zastori, redovi, gesla i bojni povici te zastave. Vrlo je važno znati pravilno opisati grb za što postoje posebna pravila. Potrebno je znati što čini glavni, a što sporedni dio grba. Kako pravilno podijeliti grb i kako određene boje označiti simbolima te kako opisati likove na grbu? Poznavanjem grbova povjesničar može odrediti vrijeme gradnje pojedinih građevina, crkava, lakše je razlikovati dvije nepoznate obitelji, a dolazi i do drugih važnih podataka.

Posljednje poglavlje nosi naslov „Veksilologija ili zastavoslovlje“. Veksilologija je pomoćna povijesna znanost koja proučava zastave, a pojam se počeo rabiti istom u XX. stoljeću. Od rimske vojničke i carske zastave razvila se kasnija zastava. Zastava je uglavnom zadržala četvrtast oblik i prečku o kojoj visi na nosaču. S vremenom zastave su postale simbolom i znakom raspoznavanja država, pokrajina, gradova i ustanova. Najstarijom državnom zastavom smatra se danska koja se nije mijenjala od XIII. stoljeća, a među trobojnicama najstarija je nizozemska iz XV. stoljeća. Zastave ostalih država uglavnom su nastale u XIX. stoljeću.

Na kraju knjige *Povijesna vrela i pomoćne znanosti* nalaze se vrlo opširni Prilozi čija je vrijednost neizmjerena jer upravo oni olakšavaju

razumijevanje teksta. Prilozi uključuju povijesne zemljovide, rodoslovlja, kronološke i metrološke tablice te iznimno vrijedne primjere iz paleografije i diplomatike. Tekst u knjizi obogaćen je brojnim ilustracijama. Autor je tekst nastojao učiniti jasnim i razumljivim ne opterećujući ga brojnim podacima važnim samo za stručnjake u pojedinoj pomoćnoj povijesnoj znanosti. Zbog toga je knjiga zanimljiva i onima bez stručne povijesne spreme, a ujedno je velik prilog hrvatskoj historiografiji.

GORAN MIJOČEVIĆ